

VLUCHTELING

JOSEF

BERLIJN, DUITSLAND – 1938

Kraaak! Beng!

Josef Landau schoot recht overeind in bed en zijn hart klopte in zijn keel. Die herrie – het leek wel alsof iemand de voordeur intrapte. Of had hij het soms gedroomd?

In het donker spitste Josef zijn oren en luisterde eens goed. Hij was nog niet gewend aan de geluiden in de nieuwe, kleinere woning waarnaar hij met zijn ouders was verhuisd. Hun oude huis konden ze niet meer betalen. De nazi's hadden namelijk gezegd dat Josefs vader zijn beroep als advocaat niet meer mocht uitoefenen omdat hij Joods was.

Bij hem in de kamer lag zijn zusje Ruth van vijf te slapen. Ze was niet wakker geworden. Josef probeerde te ontspannen. Misschien had hij gewoon een nachtmerrie gehad.

Toch hoorde hij geschuifel en een soort gebrom aan de andere kant van de deur.

Er was iemand binnen.

Met grote ogen van angst schoof Josef achteruit in zijn bed. In de kamer ernaast viel iets stuk. Ruth schrok wakker en begon te gillen.

'Mama!' riep Josef. 'Papa!'

Enorme schaduwen stormden de kamer binnen. Om hen

heen leek de lucht te knetteren als de statische ruis van de radio. Josef probeerde zich in een hoekje van zijn bed te verstoppen, weg te kruipen voor de handen die naar hem werden uitgestoken. Hij begon nog harder te schreeuwen dan zijn zusje. In paniek schopte hij met zijn benen en sloeg wild met zijn armen om zich heen, maar een van de schaduwen pakte hem bij zijn enkels en trok hem op zijn buik over het bed. Josef klauwde naar de dekens, greep zich vast, maar de handen die aan hem trokken waren veel sterker dan hij. Hij was zo bang dat hij in zijn broek plaste. Hij voelde zijn pyjama nat worden.

‘Nee!’ schreeuwde hij. ‘Hou op!’

De schaduwen gooiden hem op de vloer. Een andere schaduw pakte Ruth op bij haar haren en gaf haar een klap.

‘Stil!’ riep de schaduw en hij gooide Ruth naast Josef op de grond. Van schrik was Ruth meteen stil, maar dat duurde niet lang. Toen begon ze nog harder te huilen en te gillen.

‘Stil maar, Ruth, stil maar.’ Josef sloeg beschermend zijn armen om haar heen. ‘Stil maar.’

Ze kropen tegen elkaar aan terwijl de schaduwen Ruths bed optilden, tegen de muur smeten en het in stukken uiteenviel. De schaduwen scheurden foto’s van de muur, trokken laden uit kastjes en kwakten kleren op de grond. Lampen en gloeilampen werden vertrapt. Joseph en Ruth klampten zich aan elkaar vast, doodsbang en met hun gezicht nat van de tranen.

Opnieuw werden ze vastgepakt en de schaduwen namen hen mee naar de woonkamer. Weer gooiden ze Josef en Ruth op de grond en de lamp aan het plafond ging aan. Toen Josefs ogen een beetje aan het licht waren gewend, zag hij de zeven onbekende mannen die hun huis waren binnengedrongen. Twee van hen droegen gewone kleren: een wit overhemd met opgerolde

mouwen, grijze broek, bruine wollen pet en leren werklazen. De anderen hadden bruine hemden aan en om hun bovenarm een rode band met een zwart hakenkruis. Ze waren van de *Sturmabteilung*, de stormtroepen of knokploeg van Adolf Hitler.

Josefs vader en moeder waren er ook. Net als Josef en Ruth lagen ze op de grond. Naast hen stond een bruinhemd.

‘Josef! Ruth!’ riep mama. Ze krabbelde op en wilde naar haar kinderen gaan, maar een van de nazi’s greep haar bij haar nachtopon en trok haar terug.

‘Aaron Landau,’ zei een bruinhemd tegen Josefs vader. ‘Je bent het beroep van advocaat blijven uitoefenen, hoewel dat Joden verboden is volgens de Wet tot herstel van het ambtenarenkorps van 1933. Wegens deze misdaad tegen het Duitse volk zul je in preventieve hechtenis worden genomen.’

In paniek keek Josef naar zijn vader.

‘Dit is één groot misverstand,’ zei papa. ‘Als u me even de kans geeft om het uit te leggen dan...’

De bruinhemd negeerde hem en knikte naar de andere mannen. Twee van hen trokken Josefs vader met een ruk overeind en sleurden hem mee naar de deur.

‘Laat hem los!’ schreeuwde Josef. Hij moest iets doen. Hij sprong op, pakte de arm van een van de mannen die zijn vader vasthielden en probeerde die weg te trekken. Twee andere mannen grepen Josef en hielden hem in bedwang terwijl hij zich probeerde los te rukken.

De bruinhemd die de leiding had begon te lachen. ‘Moet je dat zien!’ zei hij en hij wees naar de natte plek in Josefs pyjambroek. ‘Dat ventje heeft zichzelf ondergepest!’

De nazi’s lachten en Josef kreeg een warm hoofd van schaamte. Hij probeerde zich uit de greep van de kerels te wurmen. ‘Ik

ben al bijna een man, hoor!’ zei hij. ‘Over zes maanden en elf dagen ben ik een man!’

De nazi’s lachten weer. ‘Zes maanden en elf dagen!’ zei de bruinhemd. ‘Hij kan in ieder geval goed rekenen.’ Plotseling trok de bruinhemd een serieus gezicht. ‘Maar misschien ben je wel al groot genoeg om naar een concentratiekamp te gaan. Net als je vader.’

‘Nee!’ riep Josefs moeder. ‘Mijn zoon is twaalf. Hij is nog een kind. Alsjeblieft, doe dat niet.’

Huilend klampte Ruth zich aan Josefs been vast. ‘Niet meemenen! Hij mag niet mee!’

De bruinhemd keek kwaad naar het huilende meisje en wuifde toen naar de mannen die Aaron Landau vasthielden, als teken dat ze konden gaan. Josef zag dat ze zijn vader meenamen terwijl zijn moeder snikte en Ruth hartverscheurend hilde.

‘Word maar niet zo snel volwassen, ventje,’ zei de bruinhemd tegen Josef. ‘We zullen je gauw genoeg komen halen.’

De nazi’s richtten ook in de rest van het huis een ravage aan. Ze sloegen meubels kapot, gooiden serviesgoed stuk en rukten gordijnen van de muur. Toen vertrokken ze, net zo plotseling als ze waren gekomen. Josef, zijn moeder en zijn zusje kropen bij elkaar in het midden van de kamer. En toen ze eindelijk geen tranen meer overhadden, nam Rachel Landau haar kinderen mee naar haar slaapkamer, zette het bed weer in elkaar en hield Josef en Ruth stevig vast totdat het ochtend werd.

In de dagen daarna kreeg Josef te horen dat zij niet de enige mensen waren die die nacht door de nazi’s waren overvallen. In heel Duitsland waren vernielingen aangericht in huizen, bedrijven, winkels en synagogen, en tienduizenden Joodse mannen

waren gearresteerd en naar concentratiekampen afgevoerd. Ze noemden het de 'Kristallnacht'.

De nazi's hadden het niet met zoveel woorden gezegd, maar de boodschap was duidelijk: Josef en zijn familie waren niet langer gewenst in Duitsland. Maar Josef en zijn moeder en zusje gingen niet weg. In ieder geval niet zonder Josefs vader.

Josefs moeder liep wekenlang van de ene overheidsinstantie naar de andere om te informeren naar haar man en wat ze moest doen om ervoor te zorgen dat hij terugkwam. Niemand wilde haar iets vertellen en Josef was bang dat hij zijn vader nooit meer zou zien.

En toen, zes maanden nadat Josefs vader was weggevoerd, kregen ze een telegram. Een telegram van papa! Hij was uit het concentratiekamp Dachau vrijgelaten, op voorwaarde dat hij het land binnen veertien dagen zou verlaten.

Josef wilde helemaal niet weg. Duitsland was zijn land. Waar moesten ze naartoe? Waar moesten ze van leven? Maar de nazi's hadden nu tot twee keer toe gezegd dat ze Duitsland moesten verlaten. En de familie Landau was niet van plan af te wachten wat de volgende stap van de nazi's zou zijn.

ISABEL

NIET VER VAN HAVANA, CUBA – 1994

Na twee keer proberen was het gelukt om het wit-bruine katje onder het roze huis van betonblokken vandaan te lokken. Nu at het poesje uit Isabel Fernandez' hand. Het diertje had honger, net als iedereen op Cuba, en haar lege buikje had het snel gewonnen van de angst.

Het poesje was zo klein dat ze nog best lang deed over de weinige boontjes. Tussen het eten door spon ze als een buitenboordmotor en gaf kopjes tegen Isabels hand.

'Je bent echt een scharminkeltje, hè poes,' zei Isabel. De vacht van het diertje was dun en dof, en Isabel voelde de kattenbotjes door het vel heen steken. Het katje verschilde niet eens zoveel van haarzelf, vond Isabel: mager, hongerig en ze kon best wel een bad gebruiken. Isabel was elf jaar, een slank meisje met lange armen en benen. Haar bruine gezicht zat onder de sproeten en haar dikke zwarte haar, dat ze achter haar oren had gestopt, was kortgeknipt voor de zomer. Ze droeg een hemdje en een korte broek, en zoals gewoonlijk liep ze op blote voeten.

Toen de poes het laatste boontje had opgesmikkeld, begon ze klagelijk te miauwen. Isabel wilde dat ze het beestje nog iets te eten kon geven, maar dit was al meer geweest dan ze kon missen. Wat zij tussen de middag had gegeten, was niet veel meer dan

wat ze het katje had gegeven – een beetje bonen en een hoopje witte rijst. Toen Isabel klein was, had je al etensbonnen omdat het voedsel op rantsoen was. Maar vanaf 1989, nadat de Sovjet-Unie uiteen was gevallen, ging het pas echt slecht met Cuba. Cuba was een communistisch land, net als de Sovjet-Unie was geweest, en tientallen jaren hadden de Sovjets Cubaanse rietsuiker ingekocht voor een prijs die elf keer hoger was dan de werkelijke waarde. Bovendien kreeg het eiland van de Sovjets gratis benzine en medicijnen.

Maar toen de Sovjet-Unie ophield te bestaan, was het ook afgelopen met hun hulp. Op Cuba werd op de meeste boerderijen suikerriet verbouwd, maar omdat niemand bereid was dezelfde hoge prijs als de Sovjets te betalen, werd de suiker niet meer verkocht. Daardoor raakten de suikerrietvelden verwaarloosd, werden de suikerraffinaderijen gesloten en verloren mensen hun baan. Bovendien konden zonder de benzine uit de Sovjet-Unie de tractoren niet rijden waarmee het land bewerkt moest worden om andere gewassen dan suikerriet te verbouwen. En nu er geen gewassen waren om te eten leden de Cubanen honger. Alle koeien, varkens en schapen waren al geslacht en opgegeten. Mensen hadden zelfs ingebroken in de dierentuin van Havana en de dieren meegenomen en opgegeten. Ook katten zoals dit kleine poesje waren op borden beland.

Maar niemand zou dit katje opeten. ‘Jij bent ons geheimpje,’ fluisterde Isabel.

‘Hé, Isabel!’ zei Iván. Ze schrok zich wild. Het poesje verdween snel onder het huis.

Iván Castillo was een jaar ouder dan Isabel en woonde in het huis naast dat van haar. Zolang ze zich kon herinneren, waren ze al vrienden. Iván had een lichtere huidskleur dan Isabel en

donker krulhaar. Hij droeg sandalen, een korte broek, een overhemd met korte mouwen en een pet met een zwierige letter *I* erop, het logo van het honkbalteam Industriales uit Havana. Als Iván later groot was, wilde hij honkbalspeler van beroep worden. En hij was zo goed dat het niet een of andere onmogelijke droom was.

Hij plofte naast Isabel neer op de stoffige grond. ‘Hier! Ik heb een dooie vis gevonden op het strand, voor de kat.’

Isabel deinsde achteruit vanwege de stank, maar het poesje kwam onmiddellijk aangerend en at gulzig uit Iváns hand.

‘Ze moet een naam hebben,’ zei Iván. Iván gaf alles een naam: de zwerfhonden die door de stad liepen, zijn fiets, zelfs zijn honkbalhandschoen. ‘Wat vind je van Jorge? Of Javier. Lázaro?’

‘Maar dat zijn jongensnamen,’ zei Isabel.

‘Klopt, het zijn allemaal spelers van de Leeuwen en zij is echt een soort leeuwtje.’ De ‘Leeuwen’ was de bijnaam van de Industriales.

‘Iván!’ Zijn vader riep hem. ‘Je moet me even helpen in de schuur.’

Iván stond op. ‘Ik moet ervandoor. We zijn bezig met het bouwen van een... hondenhok,’ zei hij en hij rende weg.

Isabel schudde haar hoofd. Iván dacht zeker dat hij iets stiekem kon doen. Maar ze wist precies wat hij met zijn vader in de schuur aan het bouwen was, en dat was geen hondenhok. Ze bouwden een boot om mee naar de Verenigde Staten te varen.

Isabel was bang dat de familie Castillo opgepakt zou worden. Fidel Castro, de president van Cuba, stond niet toe dat mensen het land verlieten, en zeker niet als ze naar de Verenigde Staten gingen, of naar *el norte*, zoals de Cubanen het noemden. ‘Het noorden’. Als je probeerde naar *el norte* te komen en je werd

gepakt, belandde je in de gevangenis.

Isabel wist dit omdat haar vader het ook had geprobeerd en een jaar gevangenisstraf had gekregen.

Isabel zag haar vader en haar opa naar de weg lopen. Ze gingen naar de stad om in de rij te gaan staan voor eten. Isabel stopte het katje weer onder het huis en rende naar binnen om haar trompet te pakken. Isabel vond het heerlijk om met hen mee naar Havana te gaan. Dan ging ze op een straathoek staan en speelde trompet om een paar peso's te verdienen. Ze kreeg nooit veel. Niet omdat ze niet goed was. Haar moeder zei bijvoorbeeld dat Isabel met haar spel de donderwolken uit de hemel kon verdrijven. Mensen bleven vaak naar haar staan luisteren, dan klapten ze mee en tikten de maat met hun voet. Maar de enige mensen die geld hadden en haar iets konden geven, waren toeristen uit Canada, Europa of Mexico. Sinds de Sovjet-Unie was ingestort, hadden veel Cubanen geen geld maar boekjes, waarin je een stempel kreeg als je in de winkel je voedselrantsoen ging halen. Die boekjes met voedselbonnen waren trouwens ook niet veel waard; er was toch niet genoeg eten.

Isabel haalde haar vader en opa in en liep een stukje met hen mee tot de Malecón, een brede boulevard die langs de zeewering van de haven van Havana liep. Aan de andere kant van de boulevard stonden groene, gele, roze en lichtblauwe huizen en winkels. De huizen waren oud, verwaarloosd en de verf afgebladderd, maar Isabel vond ze nog steeds heel mooi en voorname. Ze bleef staan op de brede promenade, waar zo ongeveer heel Havana aan het wandelen was. Moeders liepen met baby's in draagzakken. Stelletjes stonden onder de palmbomen te zoenen. Straatartiesten speelden een rumba op gitaren en trommels. Jongens doken om beurten in zee. Toeristen maakten

foto's. Isabel vond dit de fijnste plek van de hele stad.

Ze legde een oud honkbalpetje op de grond, voor het heel bijzondere geval dat een toerist een peso voor haar overhad, en zette de trompet aan haar lippen. Terwijl ze blies brachten haar vingers de noten voort die ze uit haar hoofd kende. Het was een salsamelodie die ze fijn vond om te spelen, maar deze keer lette ze niet zozeer op de melodie. Ze lette ook niet op de geluiden van de auto's en vrachtwagens op de Malecón, niet op de gesprekken van de voorbijgangers of het geluid van de golven die braken op de zeevering achter haar.

Isabel deed haar best de *clave* in de muziek te horen. De *clave* was een geheimzinnig, verborgen ritme in de Cubaanse muziek dat iedereen leek te horen, behalve zij. Een ritme dat zich als het ware onder het gewone ritme bewoog, als een soort onzichtbare hartenklop. Hoewel ze er echt moeite voor deed, had ze de *clave* nog nooit gehoord, nooit gevoeld. En nu luisterde ze heel geconcentreerd om de hartslag van Cuba in haar eigen muziek te horen.

Maar in plaats daarvan hoorde ze het gerinkel van glas.